

Majallah Tahqiq
Research Journal of
the Faculty of Oriental Learning
Vol: 34, Sr.No.91, 2013 pp 93 - 110

مجله تحقیق
مجله کلیه علوم شرقیہ
جلد ۳۴، اپریل - جون ۲۰۱۳ء، شمارہ ۹۱

اشفاق احمد دی پنجابی افسانہ نگاری

اقبال حسین / ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد ☆

Abstract:

Ishfaq Ahmad (1925-2007) was a versatile genius one. He was a famous fiction-writer. His reader cannot help praising this genius and his art. Ishfaq Ahmad wrote some punjabi short stories also which reveal our society. Like an analyst, he minutely unveiled the family strains, economic pressure and its implications. His short stories, written in the background of the Partition (1947), spotlight the problems which the people on both sides had to face. In this article writers have tried to analysis and evaluate his punjabi short stories, which are never touch by the scholars even yet.

اشفاق احمد (1925-2007) اُچ پدھر دے اردو تے پنجابی نثر نگار سن۔ اوہ کہانی سناؤن تے کہانی اُلکین داگر جاندے سن، کیوں جے اوہناں پہلاں اپنے آپ نوں اک افسانہ نگار دے طور تے منوایا تے فیر کسے دوجے پاسے ٹرے۔ ایس لئی تکنیک بارے اوہناں دے افسانیاں اتے انگل دھرنی سوکھالا کم نہیں، کیوں جے اوہ اک وڈے کہانی کار دے طور تے سیہانے جاندے نیں۔ ادبی حوالیوں بغور جائزہ لیتے:

”نثری صنفاں وچوں اج دے جدید عہد دے تقاضیاں دے مطابق افسانہ تے

☆ لیکچرار، گورنمنٹ وارث شاہ ڈگری کالج، جٹیا لہ شیر خان، شیخوپورہ (پی۔ ایچ۔ ڈی سکالر)

☆ ڈین، کلیہ علوم شرقیہ، پنجاب یونیورسٹی، لاہور (مہران مقالہ)

انشائیہ زیادہ ساتھ دے رہے ہیں..... افسانے وچ کہانی کار بیانیہ انداز راہیں
اپنی فکر دے گل کھلا سکدا اے، جدوں کہ انشائیہ نگار ہر گل اپنے حوالے نال اگے
ودھاندا اے۔ افسانے وچ کرداراں داسہارا لیا جاسکدا اے۔ انشائیے وچ مزاح
تے طنز دا ہتھیار ورتیا جاسکدا اے۔“ (1)

ایس رائے دے چائن پٹھ اشفاق احمد ہوراں دے افسانیاں تے جھاتی پائیے تے ایہہ
گل نتر کے سامنے آوندی اے کہ اوہناں دے افسانے نہ صرف اپنے عہد دے فکری تقاضیاں نال
جڑے ہوئے نیں سگوں ویلے دیاں ہو روی کئی لوڑاں نوں پوریاں کردے نیں۔

اشفاق احمد ہوراں دے پنجابی افسانیاں دی کوئی کتاب دکھری چھپی ہوئی نہیں
ملدی۔ کھلے پلے کجھ پنجابی افسانے ملدے نیں۔ ”پھلیاں“ اوہناں دی پہلی کہانی مٹھی
جاندی اے۔ جیہڑی سب توں پہلاں گورنمنٹ کالج لاہور دے رسالہ ”راوی“ وچ چھاپے چڑھی
تے فیروز ملکی نے ”راوی“ وچ چھپن والیاں پنجابی لکھتاں نوں سو دھن دا آہر کیتا تے 1914ء توں
1964ء تک (پنجاہ سالوں) دیاں پنجابی لکھتاں نوں کھ رکھیا۔ اوہناں ایس کتاب نوں ”راوی دیاں
چھلاں“ داناں دتا تے ایس کتاب وچ شامل کرن لئی کہانی ”پھلیاں“ نوں وی منتخب کیتا۔ فیروز
سجاد حیدر ہوراں 1986ء وچ نویں پنجابی کہانی دا اک انتخاب ”چونویں کہانی“ دے ناں نال چھاپیا
تے ایس وچ وی ”پھلیاں“ نوں شامل کیتا۔

اشفاق احمد ہوراں دے افسانے ”پھلیاں“ وچ معاشرے دے اک ایسے مسئلے ول دھیان
دوایا گیا اے جیہڑا ساڈے وسیب وچ ابے تیک سرچکدا اے، یتیم بچے اپنے پیو دی موت توں بعد
مترے پیو تے اوہدے رویے پاروں کسراں اوکڑاں دا شکار ہوندے نیں تے لوکاں ایس دکھ نوں
کیس اکھ نال ویکھدی اے۔ ایس افسانے دے ماحول تے پلاٹ دی بنتر مثالی جاپن دے باوجود
حقیقت دے کجھ رنگ ایس وچ بڑے گوڑھے دکھائی دیندے نیں۔ میاں بیوی دے ازدواجی
تعلقات وچ کار رکاوٹ بنن والی پچھ لگ یا مترئی اولاد نوں کوئی وی مرد پسند نہیں کردا جدوں کہ ماں ممتا
دے جذبے ہتھوں اوس اولاد نوں اپنے توں دور کرن لئی تیار نہیں ہوندی۔ جیہدے نتیجے وچ میاں
بیوی دا ذہنی فاصلہ ودھدا رہندا اے تے کسے اک سطح اُتے اپڑ کے خطرناک نتیجیاں دی
صورت ظاہر ہو سکدا اے۔

[illegible]

© rasailoraid.com

تیرے لیڑے تے نہ دھونے پیا کرن۔ صغراں پہلاں تے اپنی ماں ول بٹ بٹ
تکدی رہی فیر اوہدی ٹھوڈی پھڑ کے کہن لگی ”پرا یہہ کوئی ساڈا گھر تے نہیں، ساڈا گھر
تے کدھرے ہو رہی ہوندا سی۔ ہے ناں امی۔“ مریم نے کڑی نوں اپنی بکل وچ
ڈھک لیا تے اوہدیاں اکھاں وچ سون بھادوں دیاں جھڑیاں لگ گئیاں۔“ (2)

افسانے دی ہتر بیانہ اے تے ایہہ اک کردار صغراں دی بیٹا اے جیہڑی پیو تے فیر ماں
مرن دادکھ اکل جان اتے جھلدی اے تے کئی عمرے نفسیاتی سطح تے ٹٹ بھج داشکار ہو جاندی اے۔
افسانے دا ماحول مڈھوں لے کے اخیر تک دکھانت اے۔ ایس فضا نوں اشفاق احمد ہوراں بڑی
کامیابی نال اخیر تک برقرار رکھیا اے۔

افسانے وچ سکے تے مترئے پیو چکار ایک لکیر کھچی گئی اے جیہڑی سانوں دس دی اے کہ
سکے تے مترئے رشتیاں وچکار کیہ فرق ہوندا اے۔ کئی جیہی صغراں اک اجیہے بندے نوں اپنا پیومن
توں انکار کر دیندی اے جیہڑا اوہدے نال پیار نہیں کردا، اوس تے پیو اجیہڑا روپ دیکھیا سی، ایہہ
بندہ اوس توں بالکل وکھرا سی۔

”ایہہ بھائی جیہڑا اچھل صغراں ہوراں دے گھر رہندا سی۔ اپنا کتا سی جو گل گل تے
لوہا لاکھا ہو جاندا تے کدے کدے صغراں دی امی نوں اک دو ہورے وی جڑ
دیندا۔ اڈی اڈی رات پئے، گال مندا بولدا، بوہے کھڑکا وندا آ وندا تے گھر وڑ دیاں
ای بدل طرح گجن ڈھبہ پنیدا۔ پہلاں پہلاں جدوں صغراں نے مریم کولوں
پچھیا۔ ”امی ایہہ کون اے۔“ تے مریم تے اوہدے سرتے پیار نال ہتھ پھیر کے
بڑے حوصلے نال آکھیا۔ ”ایہہ تیرا ابا اے پتر تے ہن ایس لیہدے نال اتھے ای
رہیا کر اس گے۔“ صغراں اُچی اُچی روں لگ پئی تے اپنی امی دالیزا چھک کے کہن
لگی۔ ”ایہہ کوئی نہیں میرا ابا۔ میرا ابا تے ہور اے جیہڑا مینوں گھوڑی تے بہا کے
کھیتر لجاندا ہوندا سی۔ ایہہ تے تینوں مینوں گالھاں کدھدا اے۔ میں کوئی
نہیں امی ایہہ نہیں میرا ابا“ مریم نے اتھرو پونچھ کے آکھیا۔ میں تینوں کیویں
سمجھاواں۔ راپے ہن ایہو ای تیرا ابا اے۔“ (3)

ایہہ افسانہ تے ہور انج دے کئی اردو افسانے اشفاق احمد ہوراں دا خاص ڈھنگ دا

لشکارانیں جبیناں وچ جگ ورتی ہڈورتی دا سواد دیندی اے۔ ایس افسانے بارے گل بات کردیاں ہوياں سجاد حیدر لکھدے نیں:

”پھلیاں“ اشفاق احمد دیاں بہت تھوڑیاں جبیناں کہانیاں وچوں اک Character Sketch دے انداز دی کہانی اے، جیہدے وچ اک معصوم بالڑی اپنے مترے باپ دے ہتھوں اپنی ماں اتے ظلم ہوندے ویکھدی اے، پر حیاتی دے راہواں دی جانو نہ ہون کر کے ساری گل سمجھ نہیں سکدی۔ اوہنوں تے ایہہ وی خبر نہیں کہ جے اوہدا اپنا پیو مر گیا اے تے اوہدی ماں نے دو جا خصم کر لیا اے۔ اک بچے دیاں اکھاں نال زندگی دیاں ہلاکتاں دا تماشہ دکھانا بڑا اکھا کم اے، جہڑا اشفاق احمد کر دکھایا اے۔ ایہدے وچ یتیم بچی صفراں دیاں سدھراں تے اوہدیاں زندگیاں دے پھانڈے توں بچن لئی پناہواں بڑی درد مندی نال دکھ دکھ وکھائیاں گئیاں نیں۔ ایہو جیہی اک لمی کہانی جنگ عظیم دے پس منظر وچ لکھی گئی سی۔ جبیناں لوکاں اوس کئی جیہی کڑی Ann Frank دی ڈائری پڑھی اے، اوہ کدی اوس کڑی دادکھ بھل نہیں سکدے۔“ (4)

اشفاق احمد ہوراں حیاتی دے رنگ تے ڈھنگ بڑے نیڑیوں ویکھے نیں۔ حیاتی بارے اوہناں دے وچارتے لوک سیانف اوہناں دے ڈرامیاں تے افسانیاں وچوں اکھڑ کے سامنے آوندی اے۔ اوہ کسے دے دکھ ذی کجھ ایسراں تصویر کشی کردے نیں کہ قاری دیاں اکھاں چوں ہنجواں دی دھار بجھ جاندی اے۔ ایہو وی کمال سانوں ”پھلیاں“ وچ دی دکھائی دیندا اے۔ کئی جیہی بالڑی صفراں دا غم سانوں اپنا غم نظر آوند اے تے اوس دی وارتا ساڈی اپنی وارتا بن جاندی اے۔ اوہ پڑھن ہاراں نوں اپنے نال لے کے ٹردے نیں تے پڑھیاں کہانی پڑھدیاں ہونیاں انج محسوس کردا اے کہ سب کجھ اوہدے نال واپر رہیا اے تے اوہ آپ ای ایس دا اک کردار اے۔ کہانی نوں جنی دیر تک اپنے ویلے دے فکری تقاضیاں نال نہ جوڑیا جائے اوہ اک کامیاب لکھت تے تخلیق نہیں اکھوا سکدی۔ ایہہ کہانی انسانی فطرت دے نیڑے وی اے تے ساڈے دور دے فکری تقاضیاں نال میل وی کھاندی اے۔

اشفاق احمد ہوراں دی دوجی کہانی ”اوس دا ویاہ“ اچ توں ترنجا ورھے پہلاں دی لکھی

ہوئی اے۔ ایہہ اوہناں دے جوانی ویلے دی یادگار اے۔ ایس کہانی دا ورتارارو مانوی اے تے عشق دے مڈھ تے پھلن پھلن دی کہانی اے۔ اک انجیہ عشق دی کہانی اے جیہڑا توڑ پگ دا اے تے افسانے دا واحد متکلم آپوں افسانہ نگار اے تے اوہ آپ ای ایس دا ہیرو وی اے۔ کہانی دی بنتر بڑی سوچی اے۔ اک بندہ لاڑا بنیا بیٹھا اے تے ایس عشق دی کہانی دا کمال ایہہ ہے کہ ساری گل شروع وچ ای کھلن دے باوجود کہانی وچ ساڈی دلچسپی گھدی نہیں۔ کئی کہانی لئی سجاد حیدر ہوراں جیہڑیاں جیہڑیاں شرطاں دسیاں نیں۔ اوہ ساریاں ایس وچ پوریاں ہوندیاں نظر آوندیاں نیں۔

”کئی کہانی دا جتنا کوہانی ہونا ضروری اے، اونا ای ایہہ دانگی ہونا وی واجب اے۔

ایس کر کے لکھن والے نوں ایس گل دا بڑا دھیان رکھنا چاہیدا اے پئی ایہہ دے وچ کوئی فقرہ، کوئی واقعہ تے کوئی کردار فالتو نہ ہووے۔ اختصار ای کئی کہانی دی پچھان اے۔ ایس صنف وچ ہر لفظ اپنی حیثیت رکھدا اے تے کوئی بے حیثیت لفظ کئی کہانی دے اندر رہے ای نہیں سکدا۔ ایہوں لکھن لکیاں کہانی کارنوں گھٹان تے چھانگن دے عمل توں گزر کے کہانی دے انجام تیکر اپڑندا اے۔ تفصیل صرف اوہ تھے آوندی اے، جتھے کہانی دے اسارن وچ اوہدی لوڑ ہووے۔“ (5)

ایس افسانے وچ اشفاق احمد ہوراں فلیش بیک دی تکنیک ورتی اے۔ افسانہ نگار آپے ای واحد متکلم دے روپ وچ دولہا بن کے برات نال سوہریاں دے گھر بیٹھا اے تے ماضی دی گٹھڑی کھول کے اک اک کپڑا اتارداں وانگر کھلاری بیٹھا اے تے گزرے ویلے نوں یاد کر کے خوش ہو رہیا اے۔ پچھلیاں یاداں وچ نجمہ نال عشق دے پینڈے وچ آون والے ٹوٹے ٹپیاں دا وی ذکر اے تے نجمہ دے کزن اعجاز دا کردار وی ابھر کے سامنے آندا اے جیہڑا دوہناں دے بچوگ دا باعث بن دا اے۔ افسانے دے مڈھلے حصے وچ تھوڑی جیہی گھنجل نظر آوندی اے، جدوں واحد متکلم دے مونہوں اکھوایا جاندا اے کہ:

”میں وی اک گٹھے لکھا سوچ رہیا ساں۔ پئی ویکھو ایس دنیا وچ کیہ کجھ نہیں ہو سکدا۔“

اتھے انج چاڈا اے جیویں واحد متکلم دے پیارنوں کوئی ہو رویاہ کے لے جان لکھا اے تے اوہ اک گٹھے لگا، سب کجھ دیکھ رہیا اے، ایس افسانے دا مڈھلا حصہ اپنے اندر اک تجسس تے سسپنس لے کے ابھر دا اے۔ تیں وی ایس دارنگ ویکھو:

”ایہہ اوس دے ویاہ دی گل اے، ساری گلی وچ چھڑکا ہو یا سی تے باہر گلی دے متھے تے جھانجرتے ایسر دے بوٹے ہفے ہوئے سن تے چھوٹے چھوٹے منڈیاں کڑیاں ون سونے لیوے پا کے ایدھر ادھر کھینڈ دے پئے سن۔ ساری گلی تے جو گیا رنگ دا تنبو تنیا ہو یا سی تے گلی دے بوہیاں نال لوہے لکڑ دیاں کرسیاں ڈھیاں ہو یاں سن۔ اک مدرای تے اک جوگی اپنے اپنے کرتب جنیت نوں پئے کھاؤندے سن تے وڈیاں چھوٹیاں دے دل پئے خوش کر دے سن۔ میں وی اک گٹھے لکیا سوچ رہیا ساں، پئی ویکھو ایس دنیا وچ کیہ کجھ نہیں ہوسکدا اتے کنا کجھ نہیں ہوسکدا۔“ (6)

اشفاق احمد ہوراں دی ایس کہانی دا تجزیہ کریئے تے اک اجیہا تاثر ابھر دا اے۔ جیہڑا اسنہوں پوری طرح کہانی نہیں بن دیندا کیوں جے ایہدے وچ اک سدھی ساہنویں یاد اے جیہدے وچ کوئی ایسی گل نہیں جیہیں نوں افسانہ یاں کہانی مٹھیا جاوے۔ کجھ حوالیاں نال تے ایہہ اُکی پکی راہ نرڈی گل نظر آ وندی اے جیہدے وچ ادب بن دی صلاحیت بڑی گھٹ اے۔ ہڈورتی دے رنگ وچ ایکی ہون کارن ایہدے وچ دلچسپی دی اک لہر ضرور نظر آ وندی اے تے ایہدے وچ جیہڑا اسپنس تے بھارت افسانہ نگار نوں رکھنی چاہیدی سی، اوس دی شدید کمی نظر آ وندی اے۔ ایہدے وچ سب توں وڈا نقص ایہہ وے کہ قاری نوں ایہدے مڈھ توں ای اندازہ ہو جاندا اے کہ ایس وچ کیہ اے۔ ایس لئی قاری دے سوچن لئی کجھ نہیں بچیا تے جیہیں ادب وچ سب کجھ دس دتا جاوے تے قاری دے سوچ وچار لئی کجھ نہ بچے تے اوہ ادب وڈا ادب نہیں اکھواسکدا۔

ایہہ افسانہ اک پیار کہانی اے جیہڑی توڑ چڑھی تے ویاہ تے ایہد انت ہو یا تے پیار کہانی نال جڑیاں ہو یاں کجھ گلاں تے کجھ چمتاں نے ایس وچ اک لطافت دی لہر پیدا کر دتی اے۔ ایس افسانے وچ اک گل ضرور نظر آ وندی اے کہ اشفاق احمد ہوراں نوں زبان تے پورا پورا عبور حاصل اے۔ اوہ کرداراں نال تعلق رکھن والی زبان دے جانوین تے پوری مہارت نال اوس دی ورتوں دی اہلیت وی رکھدے نیں۔ ایس کہانی وچ جیہڑی شے ساڈے من نوں اپنے دل کھچدی اے، اوہ ایس دی زبان دا ورتارا اے۔ اک ہو رگل جیہڑی ایس کہانی وچ موجود اے، اوہ ساڈے وسپے تے ویاہ شادیاں دے موقعیاں اتے ہون والے رسم تے رواجاں دا عکس اے۔

پیاردی کہانی شروع ہوندى اے تے فیر کسراں اک ولن آ وندا اے۔ خانداناں وچ

کیوں اٹ کھڑا لگدا اے تے کیوں ولن اپنا روپ بدلد اے تے دو پیار کرن والیاں وچ کندھ بنن دی بجائے اوہناں دے خجگ لئی اگے ودھدا اے۔ ایہہ سب کجھ ”اوس دا ویاہ“ وچ نظر آ وندا اے۔ ایہہ گل نہیں کہ پنجاب دے وسیب وچ اعجاز ورگے کردار نہیں ہوندے۔ انج دے کردار وی ہوندے نیں پر اعجاز دے کردار نوں جس طرح اشفاق احمد ہوراں اُساریا اے، اوہ تھے شک جیہا ہوندا اے کہ ایہہ کسراں ہو گیا؟ ایہہ کج ہو گیا؟ ہو سکدا اے اعجاز آپوں کسے نال پیار کردا ہووے تے اوہ دے پیار نے ای دو دلاں نوں میلن لئی کوشش کرن دی شکل دتی ہووے پر اتھے اشفاق احمد دی کہانی سانوں کجھ نہیں دسدی بس اسیں ایس کھیت وچ گویا ای لا سکے آں۔

اشفاق احمد ہوراں دی ایہہ کہانی اپنے نکلے کھلا رتے سادہ پلاٹ تے روایتی کردار اں نال اک عام جیہی لکھت اے پر ایہدی اک تاریخی حیثیت اے، جیس زمانے وچ اوہناں ایہہ کہانی لکھی، اوہوں پنجابی کہانی نے اے جے ٹرنا ای سکھیا سی۔ ایس لئی وی ایس افسانے دی اہمیت ودھ جاندی اے پر اک گل دا احساس ضرور رہندا اے کہ اک اجیہا افسانہ نگار جیس نے اپنے سفر دے پہلے قدم تے ای ”گڈ ریا“ ورگا شہکار تخلیق کیا۔ اوہ کہانی تے افسانے دی ہنر دے مڈھلے تقاضیاں نوں کسراں بھل گیا؟ ہاں ہو سکدا اے کہ ایہہ کہانی اشفاق احمد ہوراں کدھرے شروع وچ لکھی ہووے تے بعد وچ اوہناں ایس نوں پنجابی رسالے وچ چھپوا دتا۔

اشفاق احمد ہوراں دے چلانا کرن توں بعد اوہناں دی سوانی، سرکڈھویں افسانہ نگار بانو قدسیہ ہوراں ”راہ رواں“ دے ناں نال اک کتاب مرتب کیتی اے۔ ایہدے وچ اشفاق احمد دی حیاتی بارے وی تفصیل نال ذکر کیا گیا اے تے اوہناں دے ان چھپیاں پھنکل تحریراں وی ایس دا حصہ بنائیاں گئیاں نیں۔ ایس کتاب وچ دو تحریراں ”وسریاں یاداں“ تے ”بائیکل“ دو اجیہاں پنجابی لکھتاں نیں جیہناں نوں اسیں افسانہ آکھ سکے آں۔ ایہناں تحریراں وچ ہڈورتی دا انداز اے تے ایہہ بیانیہ انداز وچ لکھیاں گئیاں نیں۔ جے کراسیں ایہناں دے انداز تے تاثر دا تجزیہ کریئے تے ایہہ گل کھل کے سامنے آ وندی اے کہ جویں ایہہ اشفاق احمد ہوراں دیاں یاداں دی لمی لڑی دے دومتی نیں، جیہڑے اپنی چمک دمک پاروں سانوں اپنے دل کچھدے نیں۔ ایہناں دونہاں تحریراں دا ماحول اکو جیہا اے کیوں جے ایہہ سانجھے پنجاب دے کچھرتے ماحول دیاں نمائندہ نیں تے ایہناں وچ دیا گیا اے کہ پاکستان بنن توں پہلاں سکھ تے مسلمان اک دوجے نال دکھ سکھ دے بھائیوال

سن تے اک دوجے دا خیال رکھ دے سن۔ ایس بھائیوالی تے سانجھ دی جھلک چڑھ دے پنجاب تے
لہندے پنجاب دے کہانی کاراں وچ وی کدھرے کدھرے نظر آوندی اے۔ تقسیم توں مگروں بنن
والی پنجابی فلم ”کرتار سنگھ“ وچ وی اک سکھ سردار دی آنکھ تے غیرت دادیا گیا اے جیہڑا اک مسلمان
میار ول ودھن والے جوان نوں گولی نال ٹھنڈیاں کر دیندا اے تے ایہہ جوان کوئی غیر نہیں، اوہدا اپنا
پتر ہوندا اے، جدوں وچھڑیاں ہو یاں نوں ملان والے سرکاری اہل کاراں دے ہتھ اوہ اپنے دوست
دی دھی نوں سکھ سردار پاکستان گھلد اے تے نال اک رقتہ وی لکھدا اے جیہدے وچ لکھدا اے کہ
”تیری دھی واپس گھل رہیا ویاں۔ ایہدی لچ تے ایہدی چنی او سے طرح ای پاک تے پوتر اے جس
طرح تیں چھڈ گئے سی۔ ایہدی چنی تے اک داغ لان دی کوشش ہوئی سی۔ اوس نوں میں اپنے پتر
دے خون نال دھو دتا اے۔“

ایہہ افسانے سانجھے پنجاب دی سانجھی وسوں دیاں کہانیاں نیں جیہناں وچ سکھاں تے
مسلماناں دے سانجھے میل ورتن تے اک دوجے توں مال تے جان وارن دا جذبہ نظر آوند اے۔ ایسے
گل تے زیادہ زور دتا گیا اے کہ سکھ سردار مسلماناں نوں اپنے سکیاں بھراواں طرح خیال کر دے سن۔
پہلی کہانی ”وسریاں یاداں“ وچ ایہہ دسیا گیا اے کہ پنڈ دا اک بندہ چاچا حشمت تیلی
جیہڑا بڑا ایمان دار اے تے ایمان داری نال اپنے ٹبر نوں پال رہیا اے، جدوں اوہ مکر کہ تاپ دے
ٹیٹے چڑھ جاندا اے تے دوا دار دے باوجود ٹھیک نہیں ہوندا تے اوس نوں گڈے تے پا کے شہر دے
وڈے ہسپتال اپڑان لئی ٹرے تے اوس نے راہ وچ ای دم دے دتے۔ ہن اوس لئی تیجے دے ختم دا
سر بندھ کیتا گیا اے۔ پنڈ دے مولوی نے گھر گھر جا کے سدا دتا کہ سارے لوک پرسوں مسیت وچ
اپڑن تے حشمت تیلی لئی دعا کرن۔

”سارے لوک جیہناں دی گنتری پنچی تریہہ بندے سی۔ جدوں دعا منگ کے باہر
نکلے تے پنڈ دے سردار جسا سنگھ دا چھوٹا کا کا پرانی ہتھ وچ لے کے اپنے گڈے
اگے بلداں نوں بٹھلی کھڑا سی۔ تھوڑا جیا کچا ہو کے تے نیویں پا کے میرے اباجی نوں
آکھن لگا۔ تایا جی! باپو نے آپ آنا سی پر اوہنوں تاپ چڑھیا اے تے اوہ جڑا،
ڈھلا مٹھا جیہا اے۔ میرے ہتھ اوہنے سنیہا بھیجیا اے نئی مسیت جا کے
ساریاں نوں دس دیں۔ میں وی دعا تے اپڑنا سی پر کانے ہتھوں رہ گیا ایں۔ بڑا

چارا مار یا پر میرے کولوں ٹریا نہیں گیا۔ ہن بلیر سیاں دے ہتھ بائی حشمت لئی دعا بھیج رہیاں، مینوں اپنے نال شامل شریک ای سمجھنا۔

بلیر سیاں نے گڈے توں ترپال لاہ کے آکھیا۔ ”باپو نے تیجے لئی آہ دعا بھیجی اے تے نالے سنہا دتا اے بئی جدوں نکلزا ہو گیا۔ چاچے حشمت دے چالیے تے پھیر وی دعا بھجوان دا پر بندھ کراں گا۔

گڈے وچ دو بوریاں کنک سی، اک مانی چولاں دی، ویہہ پچی سیر شکر سی تے اک پیپا گھسودا، دور جانیاں، اک تھان چھینٹ دا۔“ (7)

ایس کئی جیہی کہانی ”وسریاں یاداں“ وچ اشفاق احمد ہوراں سانوں دسیا اے کہ دعا کرن تے دعا گھلن وچ کیہ فرق اے۔ باقی لوک مرن والے لئی دعا کر دے نیں تے پنڈ دے سردار اوہدے گھر والیاں لئی دعا گھل دے نیں۔ کیوں جے اوس ویلے اکلے دعا نال گل نہیں بن دی، جاگیر داری کلچر وچ کجھ گلاں بڑیاں سلاہن جوگ سن۔ پنڈ دی چودھرا لوکاں توں ڈراوے تے دھونس نال کم نہیں سی لیندی سگوں پیار تے دان کر کے اوہناں دے دل جتدی سی تاں ای اوس کلچر وچ بہت سارے طبقے اک دوجے نال پیار کر دے نظر آوندے نیں۔ پنڈاں دیاں چودھراواں اپنے ٹوہر پٹے، طاقت تے ڈانگ سوئے پاروں اُچیاں نظر نہیں سی آوندیاں۔ اوہ اچیاں تے چیاں قدراں دے کارن نہ صرف اُچیاں نظر آوندیاں سن سگوں ایہہ لوک اپنے وصف تے کماں پاروں وڈے نظر آوندے سن۔

لوکاں لئی پیار تے دان کرن دا جذبہ ہولی ہولی مک مکا گیا اے تے ہن دا پنڈ تے اوہدا وسیب ”مزہی دا دیوا“ ناول ورگی کہانی سناؤندا پیا اے۔ کچی سڑک، بجلی تے کاراں دی دوڑ نے بندیاں نوں اک دوجے توں دُور کر دتا اے۔ ہن قدراں بدل گئیاں نیں۔ ہن منہ دا بول بولیا تے وچن کوئی معنی نہیں رکھدا۔ ہن تے خون دے رشتے کمزور پے گئے نیں۔ دوجی سانجھ کدوں تک نبھائی جا سکدی اے۔ اشفاق احمد ہوراں جیہیں وسوں تے وسیب دی جھلک سانوں ”وسریاں یاداں“ وچ دکھائی اے۔ اوہ ہن نویں عہد وچ اک خواب وانگوں دکھائی دیندا اے۔ حشمت تیلی ورگے کئی بندے چودھراواں دے ظلم توں تنگ آکے شہراں وچ آوے نیں تے پنڈاں وچ کمی دالھنا اوکھا ہو گیا اے۔

ایہہ کہانی ایس لئی وی چنگی لگدی اے کہ ایہدے بیانے وچ بڑی طاقت اے کیوں

جے ایس نوں جیس انسانی جذبے اتے اساریا گیا اے اوہ بڑا عظیم جذبہ اے، ایس کہانی وچ سانجھے پنجاب دی رہتل تے آپسی بھائی چارے دا اک اجیہا لشکارا نظر آؤندا اے جیہڑا ساڈیاں بھدییاں ہوياں آساں نوں اک واری فیر سہارا دیندا اے تے ایس آکھن آں کہ اے کجھ لوک جسا سنگھ ورگے ایس دنیا وچ موجود نیں۔ اے سب کجھ ختم نہیں ہويا۔

”بائیکل“ وی سانجھے پنجاب دی کہانی اے تے ایہد امرکزی کردار وی اک سکھ اے تے افسانہ نگار اوس نوں تیا آکھدا اے۔ پہلے افسانے وانگوں ایس دا ماحول وی من کھواں اے۔ ایہدے وچ وی دوسرے ہوئے لوک نیں۔ ویریاں ہوياں یاداں دے پرچھاویں نیں تے وچھرن والے لوکاں دی خشبوئی اے۔ اوس ویسب تے کلچر دے رنگ نیں جیہڑا سانجھے پنجاب نال جڑیا ہويا سی۔ ایس لکھت دے مڈھلے حصے وچ افسانہ نگار سانوں اوس کلچر دی اک جھلک دکھاندا اے۔ اوس ویلے دے کھانے، لوکاں وچکار پیار پریت دی سانجھ دا ذکر اے۔ افسانے دا مڈھ ایسے لمبی بڑا کچھواں اے کہ ایہہ یاداں دے اوس چائن توں شروع ہوندا اے جیہڑا ساڈے اندر کدھرے گواچ گیا اے۔ جیہد اذکر اشفاق احمد ہوراں کیئا اے۔

”اُنج حساب کریے تے کئی سال پہلے دیاں گلاں ایں پر جے من دی پوتھی کھول کے ور تے پھولیے تے کل دی گل دس دی اے۔ اوہی دھپاں، اوہی پیلی رشناں، اوہو تائے لا بھسیاں دانوہری تے اوہو ادھیدا پریت سمان بوتاجیہڑا ٹیٹی باونال شرط لا کے گڈی توں پہلے اگلائیشن لنگھ جائے۔ جیہڑی گل میرے اے نے نہیں سی منی ہوندی۔ اوہ اسیں تائے نوں دس کے پوری کروالینی۔ جیہڑی شے میری ماں نے لیان توں انکاری ہو جانا۔ اوہ اسیں تائی نوں دس کے پکوالینی۔ چھنے بھر کے گھر لے آنے آپ وی کھانی تے گھر دیاں نوں وی کھوانی۔ میری ماں نے کہنا ”بی بی تو منڈیاں نوں وگاڑ دئیں گی۔ اوہ اگے ای کسے دے آکھے نہیں لگدے۔ توں ایہناں نوں ہور وگاڑ وگاڑ دینا ایں۔“ (8)

میٹرک دا امتحان پاس کرن توں مگروں جدوں افسانہ نگار اپنے پوتوں آکھدا اے کہ مینوں سائیکل لے دے تے اوہ اوس نوں ٹالن لئی آکھدا اے کہ تیریاں بھراواں نوں وی بی اے توں بعد لے کے دتی اے تے تینوں وی بی اے توں بعد ای لے کے دیواں گاتے فیر جدوں گل نہیں بن

دی تے گھر آ کے اپنی ماں کول خوب روند اے، جیہد اپتے تائے لایجھ سنگھ نوں لگدا اے تے اوہ اک دیہاڑے سائیکل لے آ وندا اے، بالکل نواں نکور جیہدے اُتے اے جیہدے لئیٹے ہوئے نیں۔
تایا لایجھ سنگھ سائیکل پھران توں بعد پیارنال میرے دھپا مار کے آ کھدا اے۔
”لے پھڑ لےہوں، رون نہ لگ جایا کر۔ ایڈی چھیتی تے میرے بھرانوں تنگ نہ کریا
کر۔ توں ساریاں چوں لاپچی بلا ایں۔“ (9)

ایس کئی جیہی یادیاں کہانی وچ وی اشفاق احمد ہوراں سانجھے پنجاب دی تصویر کجھی
اے تے اوہ دسپے تے کچھ نال جڑیاں ہویاں کجھ اہیاں شیواں دا ذکر کیتا اے، جیہدے وچوں
اوس ویسب دا شکار امجد اوکھالی دیندا اے۔ اک زمیندار تے سکھ سردار دا سائیکل دی ننڈیا کرنا تے
گھوڑے دی سواری نوں وڈیا نا وی سمجھ وچ آ وندا اے، کیوں جے گھوڑیاں دی سواری سرداری دی
علامت سی تے سائیکل نوں عہد تے سماج دی علامت سی۔

”اوئے ملا، بایسکل نوں پھائے دینا ایں۔ بابے نوں آکھ گھوڑا لے کے دے
دے۔ سواری کریں تے سانوں وی سوہنا لگیں تے سارے جگ نوں وی بھادیں،
سیکل وی کوئی سواری اے۔ دفع کر، مار کاٹھ، ایہدے نالوں تے بند اپیدل ای
چنگا۔“ (10)

دیکھن نوں تے ایہہ اک سائیکل دی کہانی اے پر ایس کہانی دے پچھے کئی کہانیاں
لگیاں ہوئیاں نیں۔ اوہ کہانیاں جیہڑیاں پیار تے محبت وچ گجھیاں ہوئیاں نیں۔ اتھھے افسانہ نگار
اپنے پچھو کڑ نوں یاد کر دے تے اوس سیر سانجھ نوں وا جاں ماردا اے جیہڑا کدھرے گواچ گیا اے
تے ہن اوہدا کوئی کھوج کھرا نہیں لہدا پیا۔ ایس دا انت بڑا جذباتی کرن والا اے تے افسانے وچ
قاری نوں ایس تھاں تے اپنے جذبات تے دوسرے ہوئے لوکاں دا خیال آ وندا اے، جیہڑے ہن
دلاں وچ تے آباد نیں پر اکھوں اوہلے ہو گئے نیں۔ ایہہ انت سانوں دسد اے کہ کہانی سناونا تے
اوس نوں پچھے ڈھنگ نال توڑ چڑھانا، اشفاق احمد ہوراں دا ای فن اے تے اوہ ایس فن نوں ورتن
تے پورا پورا قادر نیں۔

”پچھیر پتہ نہیں کیہ ہویا۔ کس نے منتر پڑھیا تے کس نے جادو کر دتا۔ تایا ساتھوں
تے اسیں تائے توں دور ہو گئے۔ ساڈے سٹھ وچ کوئی ہو آ کے پھس گیا۔ کسے

نے ساڈے اعتبار دی ڈور توڑ کے سانوں اک دو جے توں پراں کر دتا۔ جدوں
اسیں ایدھر آئے آں، اوہ ایسا ویلا سی جدوں تائے تے تائی ہوندے ہوئے دی
اسیں اک دو جے نوں مل نہیں سکے۔ میرے پیار دی گنڈھ میری سیکل اوہ او تھے ای
رہ گئی۔ جیہڑی نہ میرے کول رہی نہ میرے تائے دے گھر گئی۔ کوئی ہور ای اوہ نوں
چھہ مار لکيا۔ کوئی تیجا ای سانوں دوواں نوں لٹ کے لے گیا۔ سانوں پتہ نہیں چلن
داتے اسیں دوویں لٹے گئے۔“ (11)

ایسے ایسے نوں استاد دامن ہوراں اک نظم وچ دیا اے، سکھاں تے مسلماناں دی
سانجھ تے پیار نوں مکاؤن والے کجھ ہور لوک سن جیہڑے دراڑے کھلو تے سب کجھ دیکھ رہے سن۔
ایہہ اک تے خون دی کھڈ شروع کرن والے کوئی ہور سن تے ایس اک وچ سڑن والا پنجاب سی۔
ایس دی ونڈ ہو گئی تے ایہدے گھر وڈھے نکلے گئے۔ سوانیاں دی عزت مٹی وچ رل گئی تے انھے کھوہ
لاشاں نال بھر گئے، ہر پاسے سنج سنجان پئے گئی تے ایس بڑھ دے لٹھن توں بعد پتہ لکيا۔

جاگن والیاں رنج کے لٹیا اے
سوئے تسیں دی او سوئے اسیں وی آں
لالی اکھیاں دی پئی دس دی اے
روئے تسیں وی او روئے اسیں وی آں (12)

اشفاق احمد ہوراں دی اک کہانی ”کرم دین قصہ گو“، ”ادب لطیف“ لاہور دے
اشفاق احمد نمبر وچ چھپی اے۔ ایہدے بارے ایہہ نہیں پتہ لکيا کہ ایہہ کہانی ایس توں پہلاں کتھے
چھپی سی؟

ایس کہانی دا انداز کسے جگ ورتی کہانی والا ہے تے ایہہ بھارت دے شہر لکھنؤ دے
اک قصبے، ”سندیلے دی بستی“ دی کہانی اے۔ ایہہ جیس ڈھنگ نال بیان ہوئی اے ایہدے
توں جا پدا اے کہ ایہہ اک اصلی تے حقیقی واقعہ اے جیس نوں اشفاق احمد ہوراں بیان کیتا اے۔ ایہہ وی
ہوسکدا اے کہ افسانہ نگار نے کہانی وچ حقیقت دا روپ بھرن لئی ایہہ اسلوب اختیار کیتا ہووے جس
طرح منٹوا اپنے افسانیاں وچ کردے نیں۔ ایس کہانی دا مڈھ بڑا سوہنا اے۔ ایہدے وچ منظر نگاری وی

اے تے سوکے نال انساناں تے جنوراں دی حالت دا بیان وی اے۔ ایہہ اک نظارہ ویکھو:

”لوؤ جی کہن والے کہندے اے ایں، سنن والیاں سنیا اے، ویکھن والیاں ویکھیا اے تے پڑھن والیاں پڑھیا اے۔ اخبار روز دار وچ بنی ملک بھارت دے اندر شہر لکھنؤ دے لاگے اک قصبہ اے واہ واٹکڑا تے خدائی وسدی اے او تھے ڈھیر، پہلوں وی وسدی سی جدوں دا ایہہ قصبہ اے تے ہن وی آباد دلا دے تے ایں قصبے نوں بڑا یاد کردی اے..... کرنا خدا دا کیہ ہویا تے حکم اودھی نراں گئی دا ایہہ صورت دھار کے اترا کہ سندیلے دی بستی نوں سوکے نے گھیر لیا، کھڑیاں فصلاں سنک گیاں۔ وتر بھنے کھیت ریت سوکے نال تھل مار دے ٹپے بن گئے۔ نیاں پاٹ کے کھکھڑی کھکھڑی ہو گیاں۔ رُکھاں دے پتر سڑ کے سواہ تے ڈالے کالے ہو گئے۔ ندیاں سنک گیاں، کھوہ تھلے اتر گئے۔ وادرو لے چڑھ گئے۔ پنچھی وسدے آ لھنے چھڈ کے اُڈ گئے۔ بھور جنور باگھ بھیلے پیو دا دیاں دیاں گٹھاں چھڈ دتیاں۔ سانھیاں سر کڈھ لئے تے سپاں لیکاں چھک کے نویاں تھادال مل لیاں۔ ڈنگر پوسمرن لگ گئے تے دتی اُجڑن ڈیہہ پئی۔ خدا دی خدائی ہسدے وسدے گھراں دے بوہے باریاں کھلے چھڈ کے پانی دی بھال وچ گھروں بے گھر ہو گئی۔ آسوں بے آس تے حالوں بے حال ہو گئی۔“ (13)

کہانی وچ دیا گیا اے کہ ایس سوکے توں گھاہ برے تے پریشان بستی دے لوک ننگے پیریں تتی ریت اتے کھلو کے رب اگے ہاڑے پاؤندے رہے پر بارش نہ ہونی سی نہ ہوئی۔ ایس صورت حال نوں ویکھ کے پنڈ دے باہر پیشہ کرن والیاں عورتاں دے دل وچ خیال آیا کہ خورے ایہہ سارا کجھ ساڈیاں عملاں دا سقا اے جیہیں نوں دتی تے انسان تے جنور بھگت رہے نیں۔ ایس لئی اوہناں اک اجیہا فیصلہ کیتا جیہدی اوہناں کولوں توقع نہیں سی۔ اوہناں سچی توبہ کر لئی تے رب اگے ہاڑا پایا کہ ربا سوہنیا ساڈیاں گناہواں دی سزا ایہناں معصوماں نوں تے نہ دے۔ ایہناں دا خیال کرتے مینہ ورھا۔

”لوؤ جی کہن والے کہندے نیں دین والیاں دیا اے سنن والیاں سنیا اے کہ اگلے دن منہ ہنیرے فخر دی بانگ توں پہلے اوہ پیہیاں چنے کپڑے پا کے، جتیاں لاہ کے تے وال کھول کے اپنی ماڑی وچوں نکلیاں تے مے جا کھلوتیاں۔ مہندی رنگے

ہتھال وچوں چھوپے کڈھے۔ کناں وچوں ڈنڈیاں مرکیاں کھچیاں، نکال وچوں کوکے کڈھے تے دھرتی تے سٹ کے آکھن لگیاں۔ راجپاسا سوہنیا! پیر پنجرال تے ولیاں نبیاں دیا باوایا۔ اسیں کون آں تے کیہ آں تینوں پتہ اے۔ کیہ ساڈا پیشہ اے تے کیہڑی ساڈی کمائی اے۔ تینوں علم اے۔ کیہ اسیں کیتا اے تے کیہ اسیں کردیاں آں تینوں معلوم اے۔ کیہ ساڈے نال ہونی ایں تے کیہ ساڈی آخرت اے۔ ایہدا ابھیدیتھوں لکیا نہیں پر ساڈے کارن ایہناں مشوماں تے سختی نہ کریں تے ایسے ہستی دیاں لوکاں نوں ساڈے کرماں دی سزا نہ سنائیں۔ توں مالک گل جہاں دا تے مختیار سارے جگ دا ایں۔ والی، داتا، پالنہار، رحیم کریم، غفور ایں۔ بندے ناں رہن۔ دستیاں مک جاں، ملک مٹ جان، ساگرندیاں سک جان، پنچھی کچھیرو، مال ڈنگر، سپ سلوپی، کیڑے پتنگے، باگڑینہ، ہنیری گرمی سردی، شوگر ٹھال ٹھال ایہہ سب کش دی مک جان۔ فیرو دی تیرا ناں رہنا ایں۔ ایہہ سب کش ڈیہہ جائے فیرو دی تیرا ٹھاٹھ رہنا اے۔ فیرو دی تیری ذات ڈنی اے۔ ایہہ ملک ملیر تے راج پاٹھ، تخت تاج تے محل ماڑیاں، سوہنیاں شکلاں اچے شملے، گھوڑے ہاتھی، کبر ہنکار تے شان گمان ایہہ کش نہیں رہنا۔ بس تیرا روپ تے تیری سوئی وجاہ رہ جانی اے۔ تینوں تیری رہن والی وجاہ تے غار حرا دی کھڑ وچوں باہر آن والے نبی ﷺ واسطہ مینہ پا۔ پانی بھیج، مردی خدائی نوں حیاتی دے تے سانوں معافی! ساڈی توبہ، اصلی تے سچی، کچی تے حقی توبہ۔

لوؤ جی ناں کوئی ویلا نہ کوئی موسم نہ کوئی آس امید۔ ہولی ہولی چڑھدے سورج پچھوں اک کالا بدل چڑھیا تے ویہندیاں ویہندیاں ساری دستی تے تنبو وانگوں تن گیا۔ پیہیاں بجدے وچ پے گئیاں۔ جیوں جیوں پیہیاں کوکن، توں توں بدل گجے۔ پیہیاں بھوئیں تے رون۔ بدل آسماناں وچوں اتھرو سٹے۔ کل عالم وچ کر لانا پے گیا۔ ہنجواں تے کنیاں دا مقابلہ شروع ہو گیا۔ لوک تھاوں تھائیں، گھرو گھری تے دکھرے دکھرے منہ اتانہہ چک کے ہتھ بندھ کے کھلو گئے تے جدوں مینہ دا پانی تے ہنجواں دا پانی اک مک ہو کے اتیرے اتے دگن ڈیہہ پیتا تے پیہیاں

سجدے وچوں سر چکیا۔ اپنیاں بھجیاں گنڈھڑیاں سراں تے چا کے راہے پے
سکھیاں۔“ (14)

ایس افسانے دی تکنیک داستان تے لوک کتھانال جڑت پاروں ایس نوں ایس متھ
کتھادی آکھ سکے آں، کیوں جے ایہدے وچ کچی توبہ دے بارے دسیا گیا اے تے نالے رب دی
حکمت داوی ذکر اے کہ رب بے پرواہ تے بے نیاز اے۔ چاہوے تے کسے نیک بندے دی بینتی
تے ترلے نوں اپنے دربار وچ نہ قبولے تے جے کر چاہوے تے کسے گناہواں دی پنڈ داہڑا من
کے لوکائی نوں سوکے دی مشکل وچوں کڈھ دیوے۔ ایس کہانی دا انداز اُنج دا ای اے جیویں چوپال
وچ بیٹھا داستان گو کسے پنڈ گراں دا قصہ چھیڑا اے تے فیرانت ویلے رب تے رسول صلی اللہ علیہ
وسلم نوں یاد کردا اے۔ لوک نثری بیانیہ دی روایت دیاں جڑاں بڑیاں گہریاں نیں تے ایس دے
سیانیاں نے ایس بیانیہ نوں تن کھیراں وچ ونڈیا اے۔

”لوک نثری بیانیہ بارے کہیا جاسکدا ہے کہ ایس دے وکھ وکھ روپ منکھی من دے
وکاس دے نال، وکھ وکھ پڑاواں تے وکھرے وکھرے کردار ادا کر رہے ہن۔ اک
ہور زاویے توں ایہہ کہیا جاسکدا ہے کہ لوک کہانیاں بچیاں لئی دنت کتھاواں،
گھبرواں لئی اتے متھ کتھاواں، وڈی عمر دے لوکاں لئی سکھیا اتے تفریح دا ذریعہ
بندیاں ہن، پر ویکھن وچ آیا ہے کہ لوک کہانیاں عام طور تے بچیاں دیاں تفریح
لئی پہلی پیرھی دے لوکاں جاں اوہناں دے وڈے ہانیاں ولوں سنائیاں جاندیاں
ہن۔ بڈھیاں ماواں، دادیاں اتے بزرگ ایہہ کہانیاں چھوٹے بچیاں
نوں سناوندے ہن اتے پھیر ایہہ بچے ایہناں کہانیاں نوں اپنے شبدان وچ
اپنیاں ہانیاں نال سانجھیاں کر رہے ہن۔ دنت کتھاواں گھبرواں دا سرمایہ ہن اتے
گھبرو ایہناں نوں آپس وچ سندے سناوندے ہن۔ دنت کتھاواں گھبرواں
نوں کچھ کر گزرن لئی تیار کر دیاں ہن۔ متھ کتھاواں زندگی موت اتے فطرتی ویاہار
دے گچھے بھیتاں اتے گچھلاں نوں سلجھاون لئی کوشش وچ لگیاں رہندیاں ہن۔
ایہہ کیوں اتے کیوں ہو یا چہے سوال دے تخیلاتی جواب ہن۔“ (15)

کرم دین قصہ گو، دی کہانی وچ کوئی اجیہی گل نہیں جیہڑی سمجھ وچ آون والی نہ ہووے۔

ایہہ انداز تے ڈھنگ ایس نوں لوک نثری بیانیہ نال جوڑ دا اے تے ایہہ دے انت وچ کسبی عورتاں دا پنڈوں نکلنا تے فیر مڑ کے نہ پرتنا تے اوہناں دے محل منارے تے سجے سجائے کمریاں دا کھلے بوہے مدتاں تیک نظر آوندے رہناتے پنڈ والیاں ڈردے مارے اوہر جان دی ہمت نہ کرنا کہ کجھل ونگ نظر آوندے ایس توں اڈھور کوئی کجھل یاں گہرائی انج دی نہیں جیہڑی ساڈیاں سوچاں توں دراڈی ہووے۔

ایس کہانی نوں کجھ دھرو کے اسیں لوک نثری بیانیہ ول وی لجا سکدے ہاں پر ایہہ اشفاق احمد ہوراں دی افسانوی اسلوب اک اجیہا انگ اے جیہڑا لوک نثری بیانیہ نال وی جڑیا ہویا اے تے افسانے دی حقیقت نگاری دی تحریک دا پرچھاواں دی دکھائی دیندا اے۔ ایہہ کہانی ایس لئی وی سلاہن جوگ اے کہ ایہہ اماحول بڑا پڑا سرار اے تے قاری اتے اخیر تک ایہہ نہیں کھلدا کہ ہن کیہ ہووے گا۔ نہیں تے ’اوس دا ویاہ‘ ورگیاں کہانیاں وچ قاری تے سب کجھ مڈھلے اکھراں وچ ای کھل جاندا اے کہ ہن اگے کیہ ہون والا اے۔ سجاد حیدر ہویں ایس حوالے نال لکھدے ہن۔

”کہانی دا سبھ توں وڈا نقص ایہہ ہوندا اے پئی اوہدے اخیر نوں اپڑن توں پہلاں ای ہر شے اگوں صاف دس لگ پوے تے پتا لگ جائے کہ کہانی کیویں مک جاندی اے۔ ہونا ایہہ چاہیدا اے پئی کہانی دا اخیر ای اوہدا نقطہ عروج وی ہووے تاں جو کہانی دے اخیر لے فقرے تیک پڑھن والے دی دلچسپی قائم رہوے۔ کہانی وچ کسے حل طلب معاملے بارے آخری حل نوں چھیکو دے فقرے تیک پڑھن والے کولوں بھیت وچ رکھنا ای کہانی کا ردی کامیابی اے۔“ (16)

ایس کہانی دی بنتر کجھ انج دی اے کہ اخیر تیک پڑھن والا ایس کہانی نال اوہدے طرح ای جڑیا رہندا اے جیہیں طرح پہلے اکھرتوں اوس دی شروع کیتی سی۔ اوہناں کسبی عورتاں دا پنڈ نوں چھڈ کے کسے نامعلوم ٹھکانے تے ٹر جانا تے واپس نہ پرتنا وی ایس کہانی نوں پر اسرار بنا وندا اے۔ جس کارن پڑھن والیاں دی سوچ کئی پاسے دوڑ دی نظر آؤندی اے تے کئی خیال اوہدے ذہن وچ جم دے تے جوان ہوندا ہوندا۔

ایس مقالے وچ اشفاق احمد ہوراں دے پنج پنجابی افسانیاں تے گل کیتی گئی اے۔ ساڈی کھوج موجب اشفاق احمد دی کئی پنجابی کہانی دے اتے تبصرہ تے اک پاسے رہیا، ایہہ ساریاں کہانیاں کدھرے اکٹھیاں چھپیاں ہویاں وی نہیں ملدیاں ایہتوں تیکر کہ پنجابی دے کسے سوجھواں

نے ایہناں پنجیاں دے اک تھاں تے کٹھے ناں تک وی درج کرن دی زحمت گوارا نہیں کیتی۔
جدوں کہ ایہناں ساریاں کہانیاں نوں اک دکھرے مجموعے دی صورت منظر عام اُتے
لیان دی لوڑ بہت پہلے پوری ہو جانی چاہیدی سی۔

☆☆☆☆

حوالے

- 1- عصمت اللہ زہد، ڈاکٹر: ادب پریت؛ اے ون پبلشرز لاہور، 1989ء ص 107
- 2- نصیر ملکی: راوی دیاں چھلاں؛ گورنمنٹ کالج، لاہور، 1964ء، ص 160
- 3- ایضاً، ص 161، 162
- 4- سجاد حیدر: چو نوئیں کہانی؛ پنجابی ادبی بورڈ لاہور، 1986ء، ص 28
- 5- ایضاً، ص 12، 13
- 6- اشفاق احمد: اوس داویاہ (کہانی)؛ پنجابی ادب لاہور، مارچ 1060ء ص 24
- 7- اشفاق احمد: وسریاں یاداں؛ مشمولہ، راہ رواں؛ از بانو قدسیہ، سنگ میل پبلی کیشنز، لاہور
2011ء، ص 544، 545
- 8- اشفاق احمد: بائیسکل؛ مشمولہ، راہ رواں؛ ص 545
- 9- ایضاً، ص 546
- 10- ایضاً، ص 545
- 11- ایضاً، ص 546
- 12- استاد دامن: دامن دے موتی، فیروز سنز - ن، ص 98
- 13- ماہنامہ ادب لطیف، اشفاق احمد نمبر: (2005) لاہور، ص 620
- 14- ایضاً، ص 621، 622
- 15- ڈاکٹر جوگندر سنگھ کیرو: مضمون، لوک نثری بیانیہ مشمولہ سہ ماہی ”سگری“ لاہور، ص 67
- 16- سجاد حیدر: چو نوئیں کہانی؛ ص 41

